

किशोरावस्था अन् वैवाहिक जीवन यांसंबंधीचे संस्कार

मराठी (Marathi)

लेखक

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत बाळाजी आठवले

(एम्.डी. [पीडिअॅट्रिक्स], डी.सी.एच्., एफ्.ए.एम्.एस्.)

(‘संतपद’ वा ‘गुरुपद’ म्हणजे ७० टक्के, ‘सद्गुरुपद’ म्हणजे ८० टक्के, ‘परात्पर गुरुपद’ म्हणजे ९० टक्के, तर ‘ईश्वर’ म्हणजे १०० टक्के आध्यात्मिक पातळी !)

आणि डॉ. कमलेश वसंत आठवले

(एम्.डी. [पीडिअॅट्रिक्स], डी.एन्.बी., एम्.एन्.ए.एम्.एस्.;
एफ्.ए.ए.पी. [पीडिअॅट्रिक्स अँड निओनेटॉलॉजी] [अमेरिका])

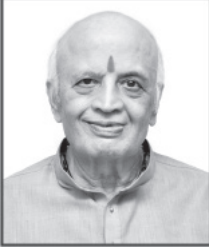
सनातन संस्था

हा ग्रंथ स्वतः वाचा आणि इतरांनाही वाचण्यासाठी द्या !

卐 सनातनचे पालकांसाठी ग्रंथ 卐

वाचा, आचरणात आणा आणि आदर्श पालक बना !

लेखकांचा परिचय

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत बा. आठवले

एम्.डी. (पीडिअॅट्रिक्स), डी.सी.एच्.,

एफ्.ए.एम्.एस्. अन् 'सनातन संस्थे'चे २७ वे संत

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत बाळाजी आठवले हे एक प्रख्यात बालरोगतज्ञ होते. वर्ष १९५९

मध्ये त्यांनी मुंबई येथील 'लोकमान्य टिळक महानगरपालिका रुग्णालया'त बालरुग्ण विभागाचा आरंभ केला. या विभागात १९६० ते १९९० ही एकतीस वर्षे ते 'विभागप्रमुख' आणि 'प्राध्यापक' होते. १९८० मध्ये बँकॉक येथे झालेल्या 'पर्यायी पारंपारिक वैद्यकशास्त्राच्या आंतरराष्ट्रीय परिषदे'चे ते अध्यक्ष होते. १९९६ मध्ये त्यांना 'आयुर्वेदविषयीच्या ग्रंथांचे सर्वश्रेष्ठ लेखक' हा आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळाला. त्यांना २००१ मध्ये 'आयुर्वेद अँड हिपॅटिक डिसऑर्डर्स' या विषयावरील आंतरराष्ट्रीय परिसंवादामध्ये 'जीवनगौरव' पुरस्कार, तर २०१२ मध्ये 'इंडियन अकॅडेमी ऑफ पीडिअॅट्रिक्स'द्वारा 'जीवनगौरव' पुरस्कार मिळाला.

१. साधकत्वापासून शिष्यत्वापर्यंतचा प्रवास

१ अ. निःस्वार्थी वृत्ती आणि त्याग हे साधनेला आवश्यक असणारे गुण अंगी असणे : डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले यांनी १९८० पासून अध्यात्मातील उच्च तत्त्वविचार लिहून ठेवणे चालू केले होते. रात्रीचा दिवस करून अत्यंत कष्टपूर्वक अर्जित केलेले अध्यात्मातील हे विपुल ज्ञानभांडार त्यांनी १९९० मध्ये 'सनातन संस्थे'ची स्थापना झाल्यावर सनातनच्या ग्रंथांसाठी निःस्वार्थीपणे अर्पण केले. ते संत होण्याच्याही आधी त्यांनी केलेला हा त्याग त्यांची 'साधना' व 'साधकत्व' दर्शवतो. त्यांच्या या लिखाणामुळे आता सनातनचे ग्रंथ खऱ्या अर्थाने परिपूर्ण होत आहेत.

१ आ. 'सनातन संस्था' या आंतरराष्ट्रीय कीर्तीच्या आध्यात्मिक संस्थेचे संस्थापक, थोर संत आणि त्यांचे लहान बंधू सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. जयंत बाळाजी आठवले यांचे शिष्यत्व त्यांनी वर्ष २००४ पासून स्वीकारले.

२. संतपदी विराजमान !

मार्गशीर्ष शुक्ल पक्ष चतुर्थी, कलियुग वर्ष ५११४ (१६.१२.२०१२) या दिवशी ईश्वराप्रतीचा भाव, तीव्र तळमळ, जिज्ञासू वृत्ती आणि विनम्रता या गुणांमुळे ते संतपदी विराजमान झाले ! प्रत्येक जीव त्याच्या एखाद्या साधनामार्गानुसार साधना करून अंतर्मुखता आणि आध्यात्मिक प्रगती साधत संतपदाकडे वाटचाल करतो अन् संतपदावर विराजमान होतो; मात्र डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले यांनी रुग्णसेवेद्वारे कर्मयोग, ग्रंथलिखाणाद्वारे ज्ञानयोग, साधनेद्वारे भक्तीयोग आणि गुरुकृपायोग आचरून संतपद प्राप्त केले.

३. देहत्यागापर्यंत सनातनच्या कार्यासाठी सेवारत

डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले सनातनच्या कार्यात शेवटपर्यंत सेवारत होते. सनातनच्या आश्रमात मिळालेल्या दैवी कणांविषयी कळल्यावर त्यांनी सर्व विषय जिज्ञासेने जाणून घेतला आणि या विषयावर वैज्ञानिक दृष्टीकोनातून संशोधन कसे करू शकतो, याचे परिश्रमपूर्वक चिंतन करून त्यासंदर्भातील उपायही सुचवले.

कार्तिक शुद्ध पक्ष सप्तमी, कलियुग वर्ष ५११५ (९.११.२०१३) या दिवशी, म्हणजे वयाच्या ८० व्या वर्षी वैद्याचार्य सद्गुरु वसंत आठवले यांनी देहत्याग केला.

डॉ. कमलेश वसंत आठवले

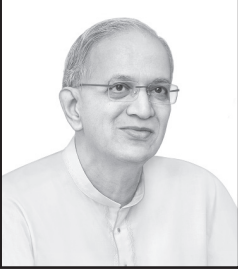
एम्.डी. (पीडिअॅट्रिक्स),

डी.एन्.बी., एम्.एन्.ए.एम्.एस.; एफ.ए.ए.पी.

(पीडिअॅट्रिक्स अँड निओनेटॉलॉजी) (अमेरिका).

या ग्रंथाचे दुसरे लेखक डॉ. कमलेश आठवले हे डॉक्टर, तसेच वैद्याचार्य सद्गुरु (कै.) वसंत आठवले यांचे सुपुत्र आहेत. ते बालरोगतज्ञ अन् नवजात शिशुरोगतज्ञ असून सध्या अमेरिकेतील ड्यूक युनिव्हर्सिटी मेडिकल सेंटरमध्ये नवजात शिशु रोगतज्ञ म्हणून कार्यरत आहेत. या व्यतिरिक्त ते 'नॅश जनरल' नामक रुग्णालयाच्या नवजात शिशु चिकित्सा-विभागाचे संचालक आहेत.

सनातन संस्थेचे संस्थापक सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. जयंत आठवले यांचे अद्वितीय कार्य अन् वैशिष्ट्ये यांचा संक्षिप्त परिचय

१. अध्यात्मप्रसारार्थ 'सनातन संस्थे'ची स्थापना
(२२ मार्च १९९९)

२. धर्माधिष्ठित हिंदु राष्ट्राच्या (ईश्वरी राज्याच्या)
स्थापनेचा उद्घोष आणि कार्यारंभ (वर्ष १९९८)

३. शीघ्र ईश्वरप्राप्तीसाठी 'गुरुकृपायोग' या
साधनामार्गाची निर्मिती : गुरुकृपायोगानुसार साधना

करून १.१२.२०२४ पर्यंत १३१ साधक संत झाले, तर १,०४७ साधकांची
संतत्वाच्या दिशेने वाटचाल चालू.

४. देवता, साधना, आचारधर्मपालन, आदर्श राष्ट्ररचना, धर्मरक्षण आदी
विविध विषयांवर विपुल ग्रंथ-निर्मिती (वर्ष १९९५ पासून आरंभ)

५. शारीरिक, मानसिक, तसेच वाईट शक्तींच्या त्रासांवरील उपायपद्धतींचे संशोधन

६. आचारपालनातील कृती, धार्मिक कृती आणि बुद्धीअगम्य घटना यांचे
वैज्ञानिक उपकरणांद्वारे संशोधन

७. चित्रकला, संगीत, नृत्य आदींच्या सात्त्विक सादरीकरणाविषयी संशोधन

८. हिंदुत्वनिष्ठ नियतकालिक 'सनातन प्रभात'चे संस्थापक-संपादक
(२८ एप्रिल १९९८ ते १९ एप्रिल २००० पर्यंत)

९. 'हिंदु राष्ट्रा'च्या स्थापनेसाठी संत, संप्रदाय, हिंदुत्वनिष्ठ आदींचे संघटन
आणि त्यांना दिशादर्शन !

१०. भीषण आपत्काळ आधीच ओळखून त्या काळात जीवितरक्षणासाठी
उपयुक्त ठरणारे मार्गदर्शन आणि ग्रंथ

११. भारतीय संस्कृतीच्या जागतिक प्रसारार्थ 'भारत गौरव पुरस्कार' देऊन
फ्रान्सच्या संसदेत सन्मान (५ जून २०२४)

(संपूर्ण परिचयासाठी वाचा - www.Sanatan.org)

अनुक्रमणिका

卐 मनोगत	११
प्रकरण १ : पौगंडावस्था	१२
१. पौगंडावस्था म्हणजे काय ?	१२
२. पौगंडावस्थेत शारीरिक वाढ कशी होते ? आणि ती चांगली होण्यासाठी कोणती उपाययोजना करावी ?	१२
३. पौगंडावस्थेत होणाऱ्या लैंगिक वाढीचे मुलांवर काय परिणाम होतात ?	१४
४. वयात येणाऱ्या मुलांच्या मनाची वाढ आणि बौद्धिक वाढ योग्य प्रकारे होण्यासाठी त्यांना मार्गदर्शन कसे करावे ?	१४
५. मुलगा चांगला नेता होण्यासाठी काय करावे ?	१५
६. वयात येणारी मुले आणि त्यांचे आई-वडील यांच्यात बरेच वेळा खटके का उडतात ?	१६
७. वयात येणारी बरीचशी मुले कोणत्या ना कोणत्या गोष्टीच्या पाठीमागे लागलेली का आढळतात ?	१७
८. दोन पिढ्यांत अंतर असण्याची कारणे कोणती ?	१९
९. दोन पिढ्यांतील भिन्नता (तफावत) दूर कशी करता येईल ?	२१
१०. वयात येणाऱ्या मुलांशी पालकांनी कसे वागावे ?	२२
११. खलील जिब्रानचा संदेश !	२५
प्रकरण २ : महानाम्नीव्रत ते सोडमुंजीपर्यंतचे संस्कार	२६
१. महानाम्नीव्रत २. महाव्रत ३. उपनिषद्ब्रत	२६
४. गोदानव्रत ५. केशान्त संस्कार ६. समावर्तन संस्कार	२७
प्रकरण ३ : विवाह आणि गृहस्थाश्रम	२८
१. विवाहपद्धती कशी अस्तित्वात आली ?	२८

२. विवाहाची उद्दिष्टे कोणती ?	३. विवाहाचे प्रकार कोणते ?	२९
४. धार्मिक पद्धतीने विवाह का करावा ?		३०
५. वरपिता आणि वधूपिता विवाहाचे वेळी कोणते संकल्प करतात ?		३१
६. विवाहाच्या दिवशी करावयाचे विधी		३१
७. मंगलाष्टके		३२
८. विवाहाच्या प्रसंगी म्हणण्यात येणारे काही मंत्र अन् कृती		३७
९. गृहप्रवेशाच्या वेळी पत्नीच्या मनावर कोणते संस्कार करतात ?		३९
१०. वधूवर व्रत	११. ऐरिणीदान	४०
१२. देवकोत्थापन आणि मंडपविसर्जन		४१
१३. विवाहानंतर पती-पत्नींनी एकमेकांशी कसे वागावे ?		४१
१४. गृहस्थाश्रमात पती-पत्नीची कर्तव्ये		४२
प्रकरण ४ : आदर्श पालक		४५
१. आदर्श पालकांचे गुणधर्म कोणते ?		४५
प्रकरण ५ : चालीरीती		४९
१. चालीरीती अनुसरणे योग्य आहे का ?		४९
२. पूर्वापार बाळंतिणीची खोली अंधारी का असते ?		५०
३. नवजात मूल अन् आई यांना प्रतिदिन स्नानानंतर धुरी का देतात ?		५१
४. धार्मिक उपवास करण्याचे लाभ कोणते ?		५१
५. सूर्याला देवता का मानतात ?		५२
६. मंत्र म्हणून एखादा रोग बरा करता येणे शक्य आहे का ?		५३
७. मुलांच्या गळ्यात गंडा, ताईत इत्यादी का बांधतात ?		५४
८. गेल्या जन्मांतील पापकर्मांमुळे रोग होऊ शकतात का ?		५४
९. असाध्य रोग जडलेल्यांनी धार्मिक कृत्ये करून लाभ होतो का ?		५४

प्रकरण ६ : कृती आणि वागणूक यांसंबंधीचे नियम ५५

१. सर्वसाधारण शिष्टाचार	२. स्वतःची वागणूक	५५
३. इतरांशी वागणूक	४. वरिष्ठांशी वागणूक	५६
५. कनिष्ठांशी वागणूक	६. साहस	५७
७. काही कृती	८. काही सद्गुण	५८
९. भावनांवर नियंत्रण	१०. स्वतःवर नियंत्रण	५९
११. ज्ञानेंद्रिये आणि कर्मेन्द्रिये यांविषयक		६०
१२. वाचा (वाणी) विषयक	१३. ज्ञानविषयक	६०

प्रकरण ७ : संस्कारांची उद्दिष्टे आणि मर्यादा ६३

१. सोळा संस्कार करण्याची उद्दिष्टे	६३
२. द्रव्यावरील आयुर्वेदातील संस्कार	६४
३. प्रत्येक माणसाचे पूर्वी मनुष्ययोनीत अनेक वेळा जन्म झाले असतांना त्याला परत शिकवावे का लागते आणि त्याच्यावर संस्कार का करावे लागतात ?	६५
४. चांगले संस्कार केल्यास मूल सद्गुणी होईल, असे निश्चित सांगता येईल का ?	६७
५. संस्कार म्हणजे सद्गुणांचा गुणाकार आणि दोषांचा भागाकार	६९
६. माणूस बुद्धीमान असून त्याला सतत चांगले वाग, लोकांना साहाय्य कर, लोकांना त्रास देऊ नकोस, असे का सांगावे लागते ? त्याच्यावर चांगले संस्कार करावयाची आवश्यकता का निर्माण व्हावी ?	७१
७. संस्कार म्हणजे काय ? ते कसे निर्माण होतात ?	७३
८. संस्कार कोठे रहातात ?	७५
९. संस्कारांचे निर्मूलन कसे करता येते ?	७८

आदर्श जीवनाचा पाया उत्तम संस्कारांवरच अवलंबून असतो. सुसंस्कारांविना मनुष्याचे जीवन भरकटलेल्या नौकेप्रमाणे असते. उत्तम संस्कारित नागरिकच निकोप समाज आणि पर्यायाने आदर्श राष्ट्र घडवू शकतात. आदर्श नागरिक बनण्यासाठी व्यक्तीवर लहानपणीच सुसंस्कार होणे आवश्यक असते. मुलांचे वय जितके लहान, तितके त्यांवर संस्कार करणे अधिक सोपे असते. मुले अनुकरणप्रिय असतात. वडीलधाऱ्यांचे चालणे, बोलणे, हसणे, रागावणे अशा प्रत्येक कृतीचे मुले नकळत अनुकरण करतच असतात. त्यामुळे पालकांनी आपली प्रत्येक कृती, प्रत्येक शब्द आणि प्रत्येक विचार चांगला आहे का, याविषयी जागरूक रहाणे आवश्यक आहे. याचाच अर्थ आपण स्वतःवरच संस्कार करणे महत्त्वाचे आहे. मुलांसमोर आपला आदर्श राहिला, तर त्यांच्यावर वेगळे संस्कार करायची आवश्यकताच नाही.

प्रस्तुत ग्रंथात विवाहानंतर पती-पत्नींनी एकमेकांशी कसे वागावे, पौगंडावस्थेतील मुलांशी पालकांनी कसे वागावे, दोन पिढ्यांतील भिन्नता दूर कशी करता येईल, आदर्श पालकांचे विविध गुण कोणते, त्याचप्रमाणे व्यक्तीमत्त्व आदर्श होण्यासाठी कृती आणि वागणूक यांसंबंधीचे कोणते नियम पाळावेत, यांविषयीचे सविस्तर मार्गदर्शन केले आहे.

सुसंस्कारित आणि आदर्श भावी पिढी निर्माण होण्यासाठी हा ग्रंथ उपयुक्त ठरो, ही श्री गुरुचरणी प्रार्थना ! - लेखक

सनातनच्या ग्रंथांत संस्कृत श्लोक मुद्रित करण्याचे कारण

संस्कृत ही देवभाषा असून ती खूप चैतन्यपूर्ण आहे. चैतन्याचा लाभ वाचकांना व्हावा, यासाठी ग्रंथांत संस्कृत श्लोक मुद्रित करण्यात येतात. संस्कृत कळत नसले, तरी श्लोक वाचण्याचा प्रयत्न करावा. अर्थ कळला नाही, तरी त्यातील चैतन्याचा लाभ निश्चितच होईल.